

состав Российской Империи, а затем определялась имперскими идеологическими ценностями – преданностью и любовью к Царю и Отечеству.

Ключевые слова: *кадетский корпус, воспитание, характер, дисциплинированность, метод приучения, распорядок дня, собранность, чистоплотность, аккуратность, трудовая деятельность.*

SUMMARY

Doroshenko E. *The formation of the discipline of the cadets on the territory of the ukrainian provinces (XIX – beginning of XX centuries).*

The article reveals the specifics of the educational process in pre-revolutionary cadet corps of the Dnieper Ukraine on the basis of historical materials. In particular, it explains the way of instilling resistant behaviour to future officers by means of accustoming, associated with organization, equanimity and moderation that are inherent in the character's feature such as disciplined behavior. The author proves, that a decisive influence on the character of the cadet had the education and the environment in which the socialization takes place.

Formation of discipline as fundamental for the military character traits in the cadet corps in Ukraine in the XIX – early XX century was carried out primarily through habituation, by which pupils fixed in their minds resistant behavior related with organization, concentration, endurance. Cadets' life and work activity were organized in such a way that the discipline as a form of behavior received both external and internal motivation. It is emphasized that Ukrainian cadet corps participated in parades and military reviews. It was considered an honor for the young men and such measures had influential educational value because of the effort, time and persistence spent on training, received a convincing motivation, and discipline, as a sustainable form of behavior of cadets, acquired scientific character. After all, a military parade is not only a solemn and outwardly beautiful action, but it is also a demonstration of strength and power of the state, the level of training of its army.

At the beginning of the XX century pupils of cadet corps which operated in Ukraine have put in a particularly difficult situation, because they, unlike other members of the imperial cadet corps, had to choose between faith, Motherland and Tsar. This choice is needed not just discipline, endurance, courage, but also a deep understanding of the dialectical sense of duty. However, it was Ukrainian cadets who observed not mechanical implementation of rules and regulations, but understanding what they are doing and for what.

Key words: *cadet corps, education, character, discipline, method of accustoming, routine, equanimity, cleanliness, tidiness, working practice.*

УДК 37.025/.026(091)(477)

Г. І. Іванюк, А. Д. Січкач

Педагогічний інститут

Київського університету імені Бориса Грінченка

ДІЯЛЬНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ ХХ СТОЛІТТЯ

В умовах модернізації змістово-методичного забезпечення діяльності дошкільних навчальних закладів на засадах особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів актуалізується проблема становлення і розвитку ідей діяльнісного підходу. Історико-педагогічні студії ХХ століття характеризуються значними здобутками в розробленні теорії діяльнісного підходу, зокрема в дошкільній освіті. У статті, за результатами теоретичного аналізу, з'ясовано сутність ідей діяльнісного підходу до навчання й виховання дітей дошкільного віку в історико-

педагогічному контексті окресленого періоду. Розкрито особливості розвитку в педагогічній теорії ідей діяльнісного підходу, детермінованих запитами суспільства щодо освіти дітей.

Ключові слова: *ідея, підхід, активність, діяльність, діяльнісний підхід, дієвість знань, компетентнісний підхід, практико-орієнтоване навчання, особистісно-діяльнісний підхід.*

Постановка проблеми. Докорінні трансформації в освітньому просторі України зумовлюють активний пошук нових форм співпраці з дитиною, звільнення її від консерватизму й заорганізованості. Зміна пріоритетів з навчання на розвиток дитини, з накопичення нею запасу знань на вміння їх застосовувати в конкретних життєвих ситуаціях, забезпечення саморозвитку в умовах підготовленого середовища зумовлює впровадження в освітній процес діяльнісного підходу. З огляду на це актуалізується проблема студіювання здобутків минулого задля виявлення тих, що можуть бути адаптовані в сучасному освітньому просторі.

Аналіз актуальних досліджень. Здійснений нами історико-педагогічний пошук показав, що теоретичному обґрунтуванню проблеми діяльнісного підходу присвячені наукові дослідження вчених, які здійснювалися в різних аспектах, зокрема: філософському (М. Гегель, І. Кант, М. Каган, В. Лекторський, І. Фіхте, І. Фролов, Г. Юдін та ін.), психологічному (М. Басов, І. Бех, Д. Гальперін, В. Давидов, Г. Костюк, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн, А. Реан), педагогічному (Г. Атанов, І. Бех, Н. Гузій, Л. Зайцева, І. Зимня, Г. Іванюк, В. Лозова, Т. Севустьяненко, Б. Сусь, М. Шут та ін.). Це є свідченням складності та багатогранності самої категорії «діяльнісний підхід», яка потребує комплексного вивчення. Адже, незважаючи на чималі здобутки в теорії діяльності, розроблення концептуальних ідей діяльнісного підходу, означена проблема все ще знаходиться на стадії становлення загальних уявлень, а в педагогічній теорії і практиці проявляється фрагментарно.

Мета статті: з'ясування та висвітлення сутності й особливостей діяльнісного підходу до навчання і виховання дітей в історико-педагогічному контексті ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. З огляду на проблематику статті, важливо з'ясувати сутність змісту категорії «діяльнісний підхід» в історико-педагогічному розвитку й особливості його впровадження в освітній процес. Тому логічно, на наш погляд, здійснити аналіз означеної дефініції. Адже тільки проникнення в її сутність уможливіє осмислення й розуміння всіх багатомірних виявів діяльнісного підходу.

Однак логіка аналізу вимагає, перш ніж висвітлювати загальну сутність діяльнісного підходу, зупинитися на ключових поняттях, а саме: ідея, активність, діяльність, підхід.

У буквальному сенсі поняття «ідея» означає образ, вид, форму. У філософському розумінні поняття «ідея» виступає формою пізнання,

думкою явищ об'єктивної реальності, яка включає в себе усвідомлення мети і проєкцію подальшого пізнання і практичної зміни світу [13, 207].

Активність у «Педагогічній енциклопедії» трактується як всезагальна характеристика живого. Активність людини – як здатність змінювати оточуючу дійсність відповідно до власних потреб, поглядів, мети. Як особливість особистості людини, активність проявляється в енергійній, інтенсивній діяльності: грі, праці, навчанні, громадському житті [17, 62].

Зважаючи на те, що термін «діяльність» використовується в багатьох науках і відображає складність форм руху матерії, М. Каган пропонує розмежувати філософські поняття «діяльність», «рух», «активність», «життєдіяльність», а саме: «рух» визначає загальні якості матерії, «активність» – форми існування і руху живої матерії, «життєдіяльність» характеризує форми руху і активність живих істот. І тільки цілеспрямовану усвідомлену активність людини можна називати, з цієї точки зору діяльністю [14, 36–39]. Категорія «діяльність» є ключовою при вивченні психолого-педагогічних проблем. Аналіз теоретичних джерел засвідчує, що у вітчизняній педагогічній думці інтерес до дослідження діяльності в навчанні та вихованні помітно зріс у першій третині ХХ століття. Стосовно введення категорії «діяльність» у психологію (20–30-ті роки ХХ століття), О. Леонтьєв зазначав, що розвиток уявлень про діяльність у дослідженнях Л. Виготського, О. Леонтьєва, А. Лурії здійснювався від поняття, яке спочатку фігурувало під терміном «практичний інтелект», до позначення його більш емким і відповідним його змісту терміном «діяльність» [10, 120].

У психології О. Леонтьєв уперше дав визначення діяльності як універсальної форми здійснення життя живої істоти, що виявляється в різному її предметному змісті, а предметність діяльності виступає її основною «констатуючою характеристикою» [9, 157; 10].

Сучасне тлумачення поняття діяльності знаходимо в «Психологічній енциклопедії» (2006 р.), згідно якої діяльність – це активність суб'єкта, спрямована на взаємодію з навколишнім середовищем із метою задоволення власних потреб. У структурі діяльності виокремлюють два компоненти: 1) мотиваційний, за якого складовими одиницями діяльності розглядають потреби, цілі, мотиви й засоби діяльності; 2) операційний, за якого її елементами є дії і операції. Визначено три основні види людської діяльності (гра, навчання, праця) [15, 107].

Найбільш повне висвітлення поняття «підхід», на наш погляд, дає І. Бех. Поняття «підхід», за визначенням І. Беха, «консолідує найбільш загальні положення, систему приписів, правил (принципів), на основі яких організують і здійснюють освітній процес» [2, 2].

Щодо поняття «діяльнісний підхід», то в науковому обігу означена дефініція з'явилася значно пізніше, аніж її окреслений зміст. Аналізуючи працю Платона «Менон» С. Рубінштей наголошував на думках грецького

філософа Платона (427–347 рр. до н. е.), у яких визначено сутність діяльнісного підходу до навчання, а саме: «знання не повідомляється в готовому вигляді за принципом переливання із однієї посудини в іншу; знання не можна пізнати, якщо під навчанням розуміти просту передачу, механічну рецепцію в готовому вигляді поданої мудрості; навчатися – значить оволодівати своїм власним пізнанням» [30, 101].

У філософії під діяльнісним підходом розуміють активну взаємодію людини з навколишньою реальністю, що здійснюється за допомогою матеріальних або ідеальних засобів і спрямована на виконання певного завдання щодо її перетворення [33, 96].

Діяльнісний підхід як наукова категорія бере свої витoki з психології: С. Рубінштейн у 20-ті роки ХХ ст. сформулював «принцип самодіяльності», у 30-ті – «принцип єдності свідомості і діяльності». О. Леонтьєв, розробляючи цю проблему з середини 30-х рр. ХХ ст., використовував термін «діяльнісний принцип», а в 70-ті рр. ХХ ст. уточнено та введено в науковий обіг поняття «діяльнісний підхід» [6, 120].

За довідкою Є. Ранацевича, у 30-ті роки ХХ століття мали місце два трактування діяльнісного підходу, що були представлені дослідженнями психологів шкіл С. Рубінштейна, з одного боку, і О. Леонтьєва – з іншого. Їх наукові школи будувалися на близьких світоглядних позиціях, розроблялися хронологічно, майже в один час. Тому, незважаючи на деякі розходження, в їх роботах багато спільного. Зокрема, їх об'єднує базова теза: не свідомість визначає діяльність, а діяльність визначає свідомість [23].

Узагальнюючи наукові погляди філософської і психологічної думки кінця ХІХ – поч. ХХ ст. С. Рубінштейн висунув основоположний теоретичний принцип діяльнісного підходу, в основу якого покладена вихідна концепція про «формування внутрішньої сутності людської свідомості у процесі впливу людини на зовнішній світ під час суспільної практики, у якій відбувається взаємопроникнення дії і свідомості через продукт суспільної практики» [27, 78]. Відповідно до зазначеного положення, в основу теорії діяльнісного підходу С. Рубінштейна покладено сформований ним принцип єдності свідомості та діяльності. Розуміння його сутності полягає в тому, що людина та її психіка формуються і проявляються в діяльності, насамперед, практичній; саме тому психіка вивчається через її прояви в цій діяльності. На думку С. Рубінштейна, психіка і свідомість формуються в діяльності, і в ній вона і проявляється.

У концепції С. Рубінштейна утверджується особистісний принцип діяльності. Розвиваються положення про діяльнісну природу людини крізь призму ідей суб'єктності. Тому діяльність варто розуміти не як замкнену сутність, а як прояв активності суб'єкта в системі його суспільних відносин, що має конкретно-історичний характер та виявляється в усій різноманітності зв'язків зі світом, що зумовлює і формує його психіку та

сприяє розвитку. За теорією С. Рубінштейна особистість народжується з діяльності та формується в діяльності [29, 21–22; 30, 101–107].

У руслі розроблення теорії діяльності О. Леонтьєв виходив із розрізнення зовнішньої і внутрішньої діяльності. Перша, вважав він, складається зі специфічних дій людини з реальними предметами, що здійснюється рухами рук, ніг, пальців. Друга відбувається за допомогою розумових дій. У них людина оперує не реальними предметами, а використовує для цього їх ідеальні моделі, образи предметів, уявлення про предмети. За цією теорією О. Леонтьєва, внутрішня діяльність, є вторинною щодо зовнішньої та формується у процесі інтеріоризації – переходу зовнішньої діяльності у внутрішню. Зворотний перехід – від внутрішньої діяльності до зовнішньої – позначається терміном «екстеріоризація». О. Леонтьєв абсолютизував роль діяльності, особливо зовнішньої, у становленні особистості [9].

Обґрунтування категорії діяльності С. Рубінштейном та О. Леонтьєвим як концептуальної основи філософсько-психологічних теорій забезпечило підґрунтя для методологічних принципів про єдність свідомості і діяльності, положення про провідну діяльність як основу розвитку психіки людини. Особливого значення набув розроблений С. Рубінштейном принцип детермінізму «зовнішнє через внутрішнє», дещо відмінний від того, що сформулював О. Леонтьєв, а саме: «внутрішнє через зовнішнє» [28, 102]. Ці положення набули методологічного значення для педагогіки та освіти загалом, стали вихідним моментом для розроблення сучасних положень про залежність психіки людини від діяльності, у якій психічні якості індивіда не тільки проявляються, а й розвиваються. Вони стали своєрідним фундаментом феномену діяльнісного підходу в педагогічній теорії і практиці освітнього процесу.

Підтвердженням цієї думки є тлумачення поняття «діяльнісний підхід» у «Педагогічному словнику» (2001 р.) за редакцією М. Ярмаченка. Діяльнісний підхід (до вивчення психіки) розглядається як 1) принцип вивчення психіки, в основу якого покладено категорію предметної діяльності; 2) психологічна теорія, що розглядає психологію як науку про походження, функціонування та структуру психічного відображення у процесах діяльності індивіда. У цьому авторському глосарії представлено основні принципи діяльнісного підходу, розроблені О. Леонтьєвим, С. Рубінштейном: розвиток та історизм, предметність, активність, інтеріоризація, екстеріоризація, єдність будови зовнішньої та внутрішньої діяльності, залежність психічного відображення від місця об'єкта, що відображається у структурі діяльності [19, 158].

Варто зазначити, що основна ідея діяльнісного підходу в освітньому процесі пов'язана не з самою діяльністю як такою, а з діяльністю, що є засобом становлення та розвитку дитини. Особистісно-твірна функція

діяльності, усвідомлена спочатку лише у формі продуктивної праці, була оцінена ще на зорі людської цивілізації.

Аналіз історико-педагогічних джерел свідчить, що в педагогіці, як і в філософії та психології поняття «діяльнісний підхід» з'явилося значно пізніше, ніж його сутнісна характеристика. Уже в XVII ст. Я. Коменський зазначав, що дитина привчається до діяльності через діяльність. У середині XIX ст. Ф. Фребель наголошував, що можливості людини розвиваються у процесі її діяльності й тому педагогічний процес має базуватися на «дії, праці, мисленні», а вся система освіти – на діяльності дітей під керівництвом педагога. Розуміння Ф. Фребелем значення діяльності для формування особистості привело його до висновку: різні види діяльності (гра, навчання, праця) мають особливе значення для виховання дітей дошкільного віку. Гру Ф. Фребель вважав найвищою сходинкою дитячого розвитку [18, 418; 32, 202–202].

Наведені вище ідеї отримали розвиток у працях К. Ушинського. Він розглядав діяльність як основу виховання і навчання, оскільки вона ґрунтується на основному законі психіки дитини, згідно якого, прагнення дітей до діяльності закладено в самій природі дитини: «...дитина потребує діяльності весь час і втомлюється не від діяльності, а від її одноманітності» [31, 253–255].

Заслуговує на увагу практичний доробок щодо розвитку ідей діяльнісного підходу у працях вітчизняних сподвижників дошкільного виховання, а саме: О. Дорошенко, Т. Лубенця, Н. Лубенець, К. Маєвської, С. Русової, К. Толмачевської, Я.Чепіги, В. Чередніченко, Е. Яновської та ін. Ними здійснено плідні пошуки педагогічних ідей, практичних рекомендацій щодо формування особистості дитини дошкільного віку в діяльності. Їх ідеї не втратили своєї значущості для сучасної науки та практики [24].

За результатами теоретичного аналізу з'ясовано, що діяльнісний підхід як психолого-педагогічне явище знайшов продовження в працях сучасних українських науковців Г. Атанова [1], І. Беха, Л. Зайцевої [2], Н. Гузій [6], Г. Іванюк [7], В. Лозової [14], Т. Севустьяненко [22], Б. Сусь, М. Шут [21] і зарубіжних (О. Бондаревської [4], І. Зимньої [8], Т. Стефановської [20], В. Серікова, С. Якиманської [25] та ін. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень, у наукових джерелах не має однозначного визначення поняття діяльнісного підходу до навчання і виховання. У науковому обігу мають місце численні авторські тлумачення.

Як на наш погляд, достатньо розлого тлумачить сутність діяльнісного підходу до навчання І. Зимня. Засвоєння знань, вважає вона, відбувається одночасно з засвоєнням способу дій. Відповідно «знати» – означає здійснювати певну діяльність, пов'язану з цими знаннями. Таким чином, знання стають не метою навчання, а його засобом [8, 24–26].

З огляду на проблему дослідження інтерес становить міждисциплінарна сутність діяльнісного підходу, узагальнена І. Бехом. На його думку, навчально-пізнавальна діяльність, яка ґрунтується на методологічних положеннях діяльнісного підходу, передбачає формування понять про об'єкти навколишнього світу. Визначаючи поняття як знання про істини, внутрішні властивості предметів чи явищ, І. Бех констатує, що істотні властивості, на відміну від сенсорних, не сприймаються безпосередньо, їх треба спеціально виділити, тобто здійснити певні дії з предметами, що забезпечить засвоєння поняття (як істотної властивості) разом зі способом дії. Формування предметно-перетворювальних способів дій ґрунтується на процесі мислення, яке, у свою чергу, у цих предметних способах формується і проявляється. Розглядаючи «знання» і як результат мислення (відображення навколишньої дійсності), і як процес його здобуття (способи мисленнєвих дій), І. Бех пов'язує теоретичне знання, перш за все, з узагальненим способом діяльності, а не зі словесною оболонкою, з конкретним найменуванням речі. Саме тому, на думку вченого, дидактика має запропонувати таку модель процесу засвоєння знань, щоб він був водночас процесом розвитку розуму, здатності мислити.

У контексті модернізації дошкільної освіти України актуальними є ідеї про взаємозв'язок діяльнісного й компетентнісного підходів в освітньому процесі. І. Бех аргументує це тим, що не можливо досягти формування компетентності дитини без її діяльності, оскільки компетентність набувається і проявляється в діяльності. І лише через власні вчинки, спроби й експериментування дитина здобуває практичний досвід, перевіряє «в дії» набуті знання, вміння і навички. Саме тому, наголошує вчений, «компетентнісний підхід має реалізуватися в синтезі з діяльнісним» [2, 2–5; 3, 5–7].

Суголосними зазначеній позиції є погляди Г. Іванюк, яка розглядає різні форми діяльності особистості в контексті інтерпретації значущих для неї сенсів у творенні власної освітньої траєкторії [7] та Т. Севустьяненко, яка вбачає доцільним упровадження практико-орієнтованого навчання через діяльнісний підхід [22].

Своєрідне бачення сутності діяльнісного підходу пропонує Г. Атанов: діяльнісний підхід як навчання діяльності. Під діяльністю розуміється саме навчальна діяльність, яка включає в себе всі відомі в педагогіці способи організації й активізації навчального процесу [1]. Дещо інше бачення сутності діяльнісного підходу та його місця в дидактиці у Б. Сусь та М. Шут. Як і Г. Атанов, вони підтверджують зв'язок діяльнісного підходу з навчальною діяльністю, зазначаючи, що навчання – це теж діяльність. Але вони не розділяють положення, що діяльнісний підхід – це «навчання діяльності», бо при такому тлумаченні закладається невизначеність у розумінні цього терміна, оскільки не зрозуміло, про яку саме діяльність йдеться. Діяльнісний підхід у навчальному процесі вченими розглядається

як ефективний спосіб забезпечення набуття знань, що відзначаються дієвістю і є основою компетентності особистості [21, 5–8].

Розкриваючи сутність діяльнісного підходу, А. Реан наголошує на важливості визнання діяльнісного підходу як основної парадигми теорії навчання. Його бачення базуються на тому, що діяльнісний підхід «орієнтує не на зміст готових структур свідомості, а на процес, у результаті якого вони виникають і, як наслідок, приводять до глибшого розуміння їх природи» [26, 175].

Розкриваючи сутність діяльнісного підходу, О. Газман актуалізує виховання як співробітництво дітей і дорослих з метою створення сприятливих умов для саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу. Діяльнісний підхід, реалізований у контексті життєдіяльності конкретної дитини, враховує її життєві плани, ціннісні орієнтації та інші параметри його суб'єктивного світу за своєю сутністю є особистісно-діяльнісним підходом [16].

Проблема єдності діяльнісного й особистісного компонентів в організації освітнього процесу знайшла відображення у психолого-педагогічних розробках О. Бондаревської [4], А. Зимньої [8], В. Лозової [12], Т. Стефановської [20], В. Серікова, С. Якиманської [25] та ін.

В. Лозова стверджує, що особистісний і діяльнісний аспекти утворюють нерозривну, єдину інтеграцію, спрямовану на саморух, самозростання, і в заключному результаті – на самореалізацію особистістю своїх можливостей, що зумовило появу в педагогіці терміну «особистісно-діяльнісний підхід». Підкреслюючи діалектичну єдність діяльнісного й особистісного підходів у педагогіці, В. Лозова вбачає сутність діяльнісного підходу у спрямуванні на таку організацію суб'єкта, у якій він є активним у процесах пізнання, праці, спілкування, своєму особистісному розвитку. Тоді як особистісний, на думку науковця, передбачає визнання особистості як продукту соціально-культурного розвитку, носія культури, її унікальності, інтелектуальної та моральної свободи, що передбачає опору на природний процес саморозвитку здібностей, самовизначення, самореалізацію, самоствердження [12, 96–97].

Суголосним ідеям І. Беха, В. Лозової є трактування сутності особистісно-діяльнісного підходу В. Серіковим, С. Якиманською, О. Бондаревською: «Сутність особистісно-діяльнісного підходу полягає в забезпеченні розвитку і саморозвитку особистості на основі виявлення її індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання і предметної діяльності» [4, 16–24; 25, 43]. Однак, акцентуючи увагу на особистості дитини, як суб'єкті навчання, ці автори передбачають спеціальну організацію навчальної діяльності.

У руслі ідей, що наведені вище, обґрунтовує особистісно-діяльнісний підхід і Т. Стефановська. Вона визначила такі головні ознаки особистісно-діяльнісного підходу: максимальний розвиток індивідуальних особливостей

особистості у процесі залучення її до різних видів діяльності; забезпечення активізації процесів саморозвитку, самоосвіти, самовиховання; максимальна увага до внутрішнього світу особистості [20, 155].

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, можна константувати, що за своєю сутністю і змістом поняття «діяльнісний підхід» є складним і багатогранним утворенням, яке включає аналіз становлення, самореалізації, саморозвитку особистості людини, як суб'єкта діяльності. Аналіз сутності діяльнісного підходу в історико-педагогічному контексті ХХ століття засвідчує, що окреслення його змісту значно випереджає появу наукового терміна. У формуванні особистості людини в безпосередньо практичному аспекті, він своїми витокami сягає в глибину історії.

Аналіз теоретичних джерел, що розкривають сутність дефініції «діяльнісний підхід» дає змогу констатувати, що інтерес до його вивчення зумовлювався, насамперед, потребами суспільства щодо освіти дітей і молоді. Упродовж двадцятого століття діяльнісний підхід, діяльність, як чинник розвитку особистості, досліджували філософи, психологи, педагоги. Варто зазначити, що діяльнісний підхід у вітчизняній науковій думці зайняв вагоме місце в 20–30-х р.р. ХХ ст., у зв'язку з необхідністю обґрунтування радянської системи освіти, зокрема й дошкільної: зростання мережі дитячих садків, дитячих будинків, шкіл. У цей час простежується активізація психологів щодо обґрунтування таких понять, як «діяльність», «діяльнісний принцип». У педагогічних джерелах поняття «діяльність» часто підмінялося поняттям «праця» дітей, що відповідало тогочасній реальності: розвитку ідей соціального виховання, упровадження методу проєктів. Теоретичний пошук уможливив виявлення особливостей розвитку сутнісних характеристик поняття «діяльнісний підхід», а саме: суспільна зумовленість наукових досліджень; наявність значного пласту ідей у науковій думці та недостатня практична розробленість. Вивчення цієї проблеми здійснюється в різних напрямках і галузях наук. Однак цілісного історико-педагогічного дослідження діяльнісного підходу до навчання і виховання дітей дошкільного віку до цього часу не проводилося, що, на нашу думку, негативно позначається на стані розвитку як самої історико-педагогічної науки, так і практики впровадження діяльнісного підходу в сучасний навчально-виховний процес дошкільного навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атанов Г. А. Деятельностный поход в обучении / Г. А. Атанов. – Донецк : ЕАИ-прес, 2001. – 160 с.
2. Бех І. Курс на діялісно-компетентнісний підхід / І. Бех, Л. Зайцева // Дошкільне виховання. – 2013. – № 1. – С. 2–5.
3. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці / І. Д. Бех // Виховання і культура. – 2009. – № 1–2 (17–18). – С. 5–7.
4. Бондаревская Е. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания : уч. пос. / Е. Бондаревская. – М-Ростов н/Д., 1999. – С. 16–24.

5. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К., 1997. – С. 318.
6. Гузій Н. Діяльнісно-орієнтовані методологічні засади педагогічного професіоналізму / Н. Гузій // Проблеми сучасної педагогічної освіти : [зб. ст]. – Ялта : [б. в], 2007. – сер. Педагогіка і психологія. – Вип. 15. – С. 118–125.
7. Іванюк Г. І. Освітні ідеали людини на зламі епох / Г. І. Іванюк // Педагогічний процес: теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 3, ч. І. – С. 178–188.
8. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М., 2004.
9. Копнин Л. В. Идея / Л. В. Копнин // Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С. С. Аверинцев, Л. Ф. Ильичев, С. М. Ковалев, Н. М. Ланда, В. Г. Попов, П. Н. Федосеев. – М. : Сов. энциклоп., 1989. – С. 207.
10. Качество знаний учащихся и пути его совершенствования / под ред. Н. М. Скаткина, В. В. Краевского. – М. : Педагогика, 1978. – 208 с.
11. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2-х тт. / под ред. В. В. Давыдова. – Т. 2. – М. : Педагогика, 1983. – 318 с.
12. Леонтьев А. Проблема деятельности в истории советской психологии / А. Н. Леонтьев // Вопросы психологии. – 1986. – № 4. – С. 109–120.
13. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
14. Лозова В. Стратегічні питання сучасної дидактики / В. Лозова // Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні. – Ч. 1. – Харків : ОВС, 2002. – С. 96–97.
15. Психологічна енциклопедія / Автор-упор. О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
16. Психология: Словарь / под общей ред. А. В. Петровского., М. Г. Ярошевского. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1990. – 194 с.
17. Педагогическая энциклопедия / под ред. И. А. Каирова. – М. : Советская энциклопедия, 1964. – С. 62.
18. Педагогический энциклопедический словарь. Научное изд. «Большая Российская энциклопедия». – М., 2003. – С. 418.
19. Педагогічний словник / за ред. дійсн. члена АПН України Ярмаченка М. Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – С. 158.
20. Стефановская Т. А. Педагогика: наука и искусство : Курс лекцій / Т. А. Стефановская. – М., 1998. – С. 155.
21. Сусь Б. А. Діяльнісний підхід як ефективний спосіб забезпечення дієвості знань / Б. А. Сусь, М. І. Шут // Збірник наукових праць. – 2007. – № 4 (Педагогічні науки). – Бердянськ, 2007. – С. 5–8.
22. Севустьяненко Т. Л. Діяльнісний підхід під час вивчення біології / Т. Л. Севустьяненко. – Харків, 2008. – 148 с.
23. Современный словарь по педагогике / сост. Е. С. Ранацевич. – Минск : Современное слово, 2001. – 928 с.
24. Сичкарь А. Д. Идеи деятельностиного подхода в педагогическом наследии К. Маевской / А. Д. Сичкарь // Социально-гуманитарный весник Юга России. – 2013. – № 10. – С. 47–54.
25. Сериков В. В. Личностный подход в образовании: концепции и технологии / В. В. Сериков, С. Якиманская. – Волгоград : Издат. Перемены, 1997. – 152 с.
26. Реан А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – Спб. : Питер, 2000. – 432 с.

27. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М., 1973. – 435 с.
28. Рубинштейн С. Л. Очерки. Воспоминания. Материалы / С. Л. Рубинштейн. – М. : Наука, 1989. – 435 с.
29. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования / С. Л. Рубинштейн. – М. : АН СССР, 1958. – 155 с.
30. Рубинштейн С. Л. Принцип творческой самодеятельности / С. Л. Рубинштейн // Вопросы психологии. – 1986. – № 4. – С. 101–107.
31. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. / К. Д. Ушинський ; пер. з рос. / ред кол.: В. М. Столетов (голова) [та ін.]. – К. : Рад. Школа. – 1983. – С. 253–255.
32. Фребель Ф. Будем жить для своих детей / Ф. Фребель ; сост. предисловия Л. М. Волобуева. – М. : Изд. дом «Карапуз», 2001. – 288 с.
33. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1981. – 832 с. – С. 96.

РЕЗЮМЕ

Иванюк А. И., Сичкарь А. Д. Деятельностный подход к обучению и воспитанию детей дошкольного возраста в историко-педагогическом контексте XX века.

В условиях модернизации содержательно-методического обеспечения деятельности дошкольных учебных заведений на основании личностно-ориентированного и компетентностного подходов актуализируется проблема становления и развития идей деятельностного подхода. Историко-педагогические студии XX века характеризуются значительными достижениями в разработке теории деятельностного подхода, в частности в дошкольном образовании. В статье, по результатам теоретического анализа, установлена сущность идей деятельностного подхода к обучению и воспитанию детей дошкольного возраста в историко-педагогическом контексте очерченного периода. Раскрыты особенности развития в педагогической теории идей деятельностного подхода, детерминированных запросами общества по образованию детей.

Ключевые слова: *идея, подход, активность, деятельность, деятельностный подход, практико-ориентированное обучение, личностно-деятельностный подход, компетентностный подход.*

SUMMARY

Ivanyuk A., Sichkar A. Activity approach to training and education of preschool children in historical and pedagogical context of the XX century.

In the context of modernization of the pre-school education institutions of Ukraine within the framework of individually oriented and competent approach is a change of priorities for education – on the child's development, on the accumulation of knowledge – on the ability to apply them in specific situations. Providing self-development of preschool children in a prepared environment causes the introduction in the educational process of the activity approach. Therefore, the problem of studying the updated achievements of the past to identify those that can be adapted to the modern educational space is up-to-date.

According to the results of the theoretical analysis the interpretation of key concepts, namely, the «idea», «activity», «action», «approach» in the philosophical, psychological and pedagogical sense is presented.

The absence of a holistic historical and pedagogical research activity approach to training and education of pre-school children, in our opinion, has a negative impact on the development of both the historical and pedagogical science and practice of implementation of the activity approach in the modern educational process in the kindergarten.

Theoretical analysis reveals that in its essence and content of the concept of the activity approach is complex and multi-faceted education, which includes an analysis of the formation of self-realization, self-development of the person as the subject of activity. The basic idea of the activity approach in the educational process is not connected with the activity as such, but with the activities, which is a means of formation and development of the child.

The transformation of ideas of the activity approach in historical and pedagogical context of the twentieth century is revealed. It was found out that the content of this concept in the 30's in psychology was regarded as «the principle of the activity»; in the 70th of XX century appeared in the scientific revolution definition of «active approach». In the second half of the 80th – student-activity approach, focused not only on the assimilation of knowledge, but also on the ways of their assimilation, thought and action, the development of cognitive effort and creativity of the child that has been recognized as one of the system-forming factors restructuring the education system. Further development of the activity approach in psychological and educational research over 90s is associated with a change in the educational paradigm (90 years of the twentieth century), since the transformation took place in the student-activity-oriented concept of education.

Generalization of the characteristics, especially the development of the ideas of the activity approach in educational theory, due to deterministic requirements of the society for the education of children in different historical periods is made.

Key words: *idea, approach, activity, activity approach, effectiveness of knowledge, competence approach, practice-oriented learning, student-activity approach.*

УДК 376.42:372:893

Ю. М. Косенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИМ УЧНЯМ У 20-Х – НА ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлюється проблема вивчення суспільно-історичного матеріалу розумово відсталими дітьми в Україні в перші післяреволюційні роки, розглядається питання становлення системи навчальних закладів для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку у 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. Досліджено засоби, методи і прийоми навчання розумово відсталих дітей суспільствознавчим дисциплінам у допоміжних школах УСРР. Проаналізовано погляди радянських учених-дефектологів на проблему викладання суспільно-історичного матеріалу розумово відсталим школярам. Здійснено аналіз змісту програмового матеріалу суспільно-історичних дисциплін допоміжної школи.

Ключові слова: *розумово відсталі діти, суспільствознавство, історія, методика, допоміжна школа.*

Постановка проблеми. Для глибокого розуміння і правильного виконання багатьох методичних завдань на сучасному етапі розвитку спеціальної педагогіки великого значення набувають ретроспективні дослідження, аналіз теоретичних і практичних розробок у галузі навчання історії розумово відсталих дітей. Історичний підхід дає змогу глибше усвідомити закономірності змістового наповнення суспільствознавчих